

Actio libera in causa și actio illicita in causa. Discuții și analize

Lect. univ. dr. Laura STĂNILĂ*
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Abstract

The subjective element – guilt – is a sine qua non condition for the existence, from theoretical point of view, of a crime or offence, being expressly provided by art. 15 of the New Criminal Code. Also, identifying the presence of the subjective element is a complex task for the court. The judge is called upon to determine, inter alia, for a fair conviction, if the agent acted with guilt in the moment of committing the criminal deed, especially if he/she acted guilty as required by criminal provision of certain acts. There are situations called actio libera in causa and actio illicita in causa where the agent deliberately or culpably causes a state or situation that lead to the elimination of subjective element of the offense (actio libera in causa) or lead to the possibility, at a superficial analysis, of the incidence of any of the justification causes (actio illicita in causa). These situations are not properly regulated by criminal legislation in force, giving rise, in terms of forward practical solutions to many doctrinal disputes. The German regulator model is, in our opinion, the most accurate. We suggest in this article to be followed in the event of a future legislative intervention in this matter by Romanian criminal legislator.

Keywords: *Guilt, actio libera in causa, actio illicita in causa, strict criminal liability, criminal liability based on culpability*

Rezumat

Elementul subiectiv reprezintă o condiție sine qua non pentru existența infracțiunii, fiind prevăzut expres de art. 15 NCP. De asemenea, identificarea prezenței elementului subiectiv reprezintă o sarcină a instanței care este chemată să stabilească, între altele, în vederea unei condamnări juste, dacă la momentul comiterii infracțiunii agentul a acționat cu vinovăție, și mai ales dacă a acționat cu forma de vinovăție cerută de norma de incriminare a unei anumite fapte. Există situații denumite în doctrină actio libera in causa și actio illicita in causa în care agentul își provoacă deliberat sau culpabil o stare sau o situație fie

---

* laura.stanila@e-uvt.ro

de natură să elimine prezența elementului subiectiv în momentul comiterii faptei (*actio libera in causa*), fie de natură să facă posibilă, la o analiză superficială, incidența vreuneia dintre cauzele justificative (*actio illicita in causa*). Aceste situații nu sunt reglementate corespunzător în legislația penală în vigoare, dând naștere, în ceea ce privește soluțiile practice de urmat, la numeroase dispute doctrinare. Modelul german de reglementare este, în opinia noastră cel mai corect din punct de vedere teoretic, noi sugerând în cadrul prezentului articol a fi urmat în eventualitatea unei intervenții legislative viitoare în această materie a legiuitorului penal român.

Cuvinte-cheie: vinovăție, *actio libera in causa*, *actio illicita in causa*, răspundere penală obiectivă, răspundere penală subiectivă

Existența responsabilității subiectului se apreciază la momentul comiterii infracțiunii. Astfel, dacă la momentul comiterii acțiunii care constituie elementul material al infracțiunii, autorul se află în una dintre stările care exclud vinovăția, el nu va răspunde penal, chiar dacă rezultatul se produce după ce el și-a dobândit sau redobândit capacitatea intelectuală și volitivă. Doctrina a evidențiat faptul că momentul evaluării responsabilității, respectiv momentul în raport de care intervine reproșul pentru conduita antijuridică, coincide cu momentul comiterii acțiunii¹.

Actio libera in causa reprezintă situația în care făptuitorul a contribuit în mod intenționat sau culpabil la provocarea stării sale de iresponsabilitate și a săvârșit sub imperiul acesteia o faptă prevăzută de legea penală. Întrucât fapta a fost săvârșită în stare de absență a responsabilității, potrivit regulii generale, făptuitorul ar trebui să beneficieze de efectele unei cauze de neimputabilitate. Însă, datorită faptului că el a contribuit în mod culpabil sau intenționat la provocarea acesteia, regula nu se mai aplică.

Actio libera in causa nu se confundă cu *actio illicita in causa*, aceasta din urmă aplicându-se la materia cauzelor justificative (legitimă apărare și starea de necesitate) în situația în care făptuitorul creează în mod intenționat condițiile atacului sau ale stării de necesitate². În vreme ce *actio illicita in causa* are la bază

¹ F. Streteanu, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 466.

² J. Herrmann, *Causing the Conditions of One's Own Defense: The Multifaceted Approach of German Law*, în *Brigham Young University Law Review*, vol. 3, 1986, p. 747, disponibil online la: <http://lawreview.byu.edu/archives/1986/3/her.pdf>

iliciteții conduitei anterioare, *actio libera in causa* are ca element central responsabilitatea subiectului în ceea ce privește producerea stării de incapacitate³.

Actio libera in causa este o excepție de la regulă, aplicabilă în materia cauzelor subiective, de neimputabilitate, care face posibilă angajarea răspunderii penale a făptuitorului pe baza unui raționament ajutător. În acest caz, deși la momentul comiterii acțiunii autorul nu mai are capacitatea de a înțelege și nici autocontrol, el va fi totuși responsabil pentru infracțiunea comisă, tocmai în considerarea faptului că la momentul provocării stării de iresponsabilitate capacitatea intelectuală și cea volitivă erau prezente. De aici și explicația sintagmei folosite pentru a denumi aceste situații: deși acțiunea nu s-a desfășurat în condițiile unei voințe libere, cauza ei se situează la un moment în care autorul dispunea în mod liber de voința sa⁴.

Problema răspunderii penale a unei persoane pentru o faptă săvârșită ca urmare a autocreării condițiilor care ar fi determinat excluderea responsabilității și, drept consecință, a răspunderii penale, este abordată diferit în diferitele legislații penale. Problematika a căpătat în doctrină denumirea de *culpa in causa (conduct-in causing)*, fiind propuse două modalități de soluționare teoretică și practică a acesteia. O modalitate se axează pe considerarea acțiunii ca fiind un eveniment „one-stage” și neagă posibilitatea unei apărări ca urmare a conduitei culpabile anterioare comiterii faptei. Vina inițială se transmite faptei penale săvârșite iar răspunderea penală va interveni pe temeiul culpei. Cea de-a doua modalitate de soluționare a fost dezvoltată în special în dreptul penal continental și privește întregul concurs de împrejurări ca fiind o activitate „two-stage”. În primul stadiu agentul poate alege între mai multe conduite alternative (ex. să bea sau să nu bea alcool), apoi, în cel de-al doilea stadiu comite fapta penală într-o stare mentală ce se caracterizează prin absența culpabilității: intoxicație, constrângere, iresponsabilitate. În acest proces bistadial conduita inițială „corectează” intervenția cauzei de neimputabilitate, anihilând-o. Este ceea ce în doctrină a fost numită *teoria actio libera in causa (a acțiunii libere în cauza sa)*. Explicația bistadială este valabilă și în cazul *actio illicita in causa* aplicabilă, așa cum am mai arătat în materia cauzelor justificative.

Codul penal suedez prevede la art. 19 alin. (4) că, dacă autorul ar fi putut evita starea de iresponsabilitate sau de responsabilitate restrânsă și prin aceasta și comiterea faptei, el nu va beneficia de dispozițiile art. 19 alin. (1)-(3) care stabilesc

³ J. Herrmann, *op. cit.*, p. 764.

⁴ F. Streteanu, *op. cit.*, p. 466.

impunibilitatea sau atenuarea pedepsei în cazul în care în momentul comiterii faptei nu a avut capacitatea de a aprecia caracterul ilicit al actelor sale⁵.

De asemenea, Codul penal model american cuprinde prevederi exprese referitoare la imposibilitatea invocării unei apărări în cazul intoxicației voluntare. Intoxicația care rezultă în urma alcoolismului sau dependenței de droguri este considerată ca având un caracter voluntar, potrivit regulii generale. Potrivit sistemului american, intoxicația este considerată involuntară atunci când îmbracă următoarele forme:

- intoxicație survenită în urma unei constrângeri;
- intoxicație survenită ca urmare a unei greșeli inocente cu privire la natura substanței ingerate sau consumate;
- intoxicație neașteptată provenită ca urmare a unei reacții la un medicament prescris, cu condiția ca făptuitorul să nu fi luat în mod intenționat un supradozaj;
- intoxicație patologică, reprezentând o reacție psihotică temporară manifestată adesea prin violență, determinată de consumul de alcool de către o persoană ce suferă de o preafectare a funcțiilor psihice (epilepsie, encefalită, perturbări metabolice), cu condiția ca făptuitorul să nu fi știut sau să nu fi avut motiv să știe că o astfel de reacție s-ar putea produce.

În toate situațiile de intoxicație involuntară făptuitorul poate beneficia de apărări eficiente în vederea excluderii răspunderii sale penale. Din interpretarea *per a contrario* a dispozițiilor art. 2.08 pct. 4 din Codul penal model american, intoxicația care nu este autoindusă sau patologică nu poate fi considerată o apărare eficientă pentru făptuitor, acesta neputând invoca faptul că, la data comiterii faptei nu a avut capacitatea necesară de a aprecia caracterul dăunător al faptelor sale sau de a respecta cerințele legii⁶.

---

⁵ Code pénal suisse, art. 19, disponibil online la <http://www.admin.ch/ch/f/rs/3/311.0.fr.pdf>:

Art. 19 – *Irresponsabilité et responsabilité restreinte*:

1. L'auteur n'est pas punissable si, au moment d'agir, il ne possédait pas la faculté d'apprécier le caractère illicite de son acte ou de se déterminer d'après cette appréciation.

2. Le juge atténue la peine si, au moment d'agir, l'auteur ne possédait que partiellement la faculté d'apprécier le caractère illicite de son acte ou de se déterminer d'après cette appréciation.

3. Les mesures prévues aux art. 59 à 61, 63, 64, 67 et 67b peuvent cependant être ordonnées.

4. Si l'auteur pouvait éviter l'irresponsabilité ou la responsabilité restreinte et prévoir l'acte commis en cet état, les al. 1 à 3 ne sont pas applicables.

⁶ *Model Penal Code: Proposed Official Draft*: The American Law Institute, 1962, Section 2.08. *Intoxication*:

(...)(2) When recklessness establishes an element of the offense, if the actor, due to self-induced intoxication, is unaware of a risk of which he would have been aware had he been sober, such unawareness is immaterial.

Codul penal canadian cuprinde dispoziții asemănătoare în materia legitimei apărări, statuând la art. 35 faptul că orice persoană care, fără vreo justificare a atacat o altă persoană, dar nu a comis atacul cu intenția de a provoca moartea sau o vătămare corporală serioasă, sau care, fără nicio justificare *a provocat un atac asupra sa sau a altei persoane*, poate justifica utilizarea forței pentru respingerea atacului dacă:

a) el este cel care utilizează forța dacă este în pericol de moarte sau de vătămare corporală gravă datorită violenței persoanei pe care a atacat-o sau a provocat-o și a crezut în mod rezonabil că apărarea sa este necesară pentru a se salva de la moarte sau de producerea unei vătămări corporale serioase,

b) el nu a urmărit, înainte de a apărea necesitatea salvării, să cauzeze moartea sau vreo vătămare corporală serioasă, și

c) a refuzat orice alt conflict ulterior și a renunțat sau s-a retras atât cât a putut-o face, înainte de a apărea necesitatea salvării de la moarte sau de la producerea vreunei vătămări corporale serioase.

Prin provocare, norma penală canadiană înțelege, în sensul art. 34 și 35, provocarea produsă prin loviri, cuvinte, gesturi⁷. Prin urmare, în situația unui atac *provocat*, dacă apărarea nu îndeplinește condițiile speciale enumerate de lege, fapta penală săvârșită își va pierde caracterul justificat.

Actio libera in causa este reglementată expres și în Statutul de la Roma al CPI⁸ care exclude posibilitatea de a beneficia de exculpare în privința persoanei care s-a

⁷ *Criminal Code of Canada*, s. 35 disponibil online la <http://laws.justice.gc.ca/en/index.html>;
Self-defence in case of aggression

35. Every one who has without justification assaulted another but did not commence the assault with intent to cause death or grievous bodily harm, or has without justification provoked an assault on himself by another, may justify the use of force subsequent to the assault if

(a) he uses the force

(i) under reasonable apprehension of death or grievous bodily harm from the violence of the person whom he has assaulted or provoked, and

(ii) in the belief, on reasonable grounds, that it is necessary in order to preserve himself from death or grievous bodily harm;

(b) he did not, at any time before the necessity of preserving himself from death or grievous bodily harm arose, endeavour to cause death or grievous bodily harm; and

(c) he declined further conflict and quitted or retreated from it as far as it was feasible to do so before the necessity of preserving himself from death or grievous bodily harm arose.

Provocation

36. Provocation includes, for the purposes of sections 34 and 35, provocation by blows, words or gestures.

⁸ Art. 31 – *Motive de exonerare a răspunderii penale* – din statutul CPI ratificat prin Legea nr. 111/2002, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 211 din 28 martie 2002:

intoxicat în mod voluntar. În felul acesta Statutul încearcă să prevină reaua-credință în crearea unei stări de incapacitate, de care făptuitorul ar putea să se folosească ulterior săvârșirii unei fapte penale⁹.

Însă, în loc să nege categoric caracterul exculpativ al intoxicației voluntare, statutul consacră regula *actio libera in causa* prin instituirea unei prezumții că persoana în cauză era conștientă de riscul și de posibilitatea de a fi angrenată într-un act infracțional la momentul producerii intoxicației. Intoxicația nu constituie o scuză atunci când o persoană: a) s-a intoxicat intenționat cu alcool sau alte substanțe și b) a cunoscut sau a acceptat cu temeritate riscul datorat intoxicației că ar putea să comită sau să fie implicată în comiterea unei crime¹⁰.

Dreptul penal german nu cuprinde o referire explicită la *actio libera in causa*, dar doctrina și practica germană au ridicat-o la rangul de regulă de drept penal. O faptă comisă în *actio libera in causa* poate fi atât intenționată, cât și comisă din culpă. Pentru ca agentul să răspundă penal pentru o *actio* intenționată, el trebuie să fi acționat cu intenție atât în ceea ce privește producerea intoxicației cât și în ceea ce privește săvârșirea faptei penale. Agentul răspunde pentru neglijență dacă a provocat starea de intoxicare în mod intenționat sau neglijent și dacă a prevăzut sau ar fi trebuit să prevadă riscul că fiind într-o asemenea stare ar putea comite o infracțiune¹¹. Mai mult, dreptul penal german are o abordare și mai severă a chestiunii prin aceea că incriminează de sine stătător în cuprinsul §323a infracțiunea de *intoxicare (Vollrausch)*. Potrivit dispozițiilor Codului penal german, persoana care în mod intenționat sau neglijent își provoacă o intoxicare care duce

---

1. În afara altor motive de exonerare a răspunderii penale prevăzute de prezentul statut, o persoană nu răspunde penal dacă, în momentul comportamentului în cauză:

a) suferea de o boală sau o deficiență mintală care o priva de capacitatea de a înțelege caracterul delictuos sau natura comportamentului său ori de a-l stăpâni pentru a fi conform exigențelor legii;

b) era într-o stare de intoxicație care o priva de facultatea de a înțelege caracterul delictuos sau natura comportamentului său ori de a-l stăpâni pe acesta pentru a-l alinia la exigențele legii, *cu condiția să nu se fi intoxicat în mod voluntar în circumstanțele în care știa că, datorită intoxicării, riscă să adopte un comportament care să constituie o crimă ce ține de competența Curții sau nu să fi ținut deloc seama de acest risc.*

⁹ Albin Eser, *Article 31: Grounds for excluding criminal responsibility* în Otto Triffterer, ed., *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observers' Notes, Article by Article*, Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, p. 546-548, disponibil online la http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/3922/pdf/Eser_Grounds_for_excluding_criminal_responsibility.pdf.

¹⁰ *Idem*, p. 547.

¹¹ J. Herrmann, *op. cit.*, p. 764.

la lipsa capacității, va fi pedepsită cu închisoarea până la 5 ani dacă și comite un act dăunător în această stare. Infracțiunea *Vollrausch* se deosebește de infracțiunile comise în *actio libera in causa* prin aceea că tocmai actul material care a dus la apariția stării de intoxicație constituie infracțiunea. Dacă agentul s-a intoxicat intenționat sau neglijent, el răspunde penal pentru faptul de a se fi pus într-o stare din care ar fi putut rezulta pericol pentru ceilalți¹².

Din analiza prevederilor din diferitele legislații penale, putem concluziona că pot fi distinse mai multe posibile ipoteze de *actio libera in causa* în funcție de poziția subiectivă a autorului. O primă situație este aceea în care subiectul își provoacă starea de iresponsabilitate, cu scopul de a comite o infracțiune. În acest caz, este în afara oricărui dubiu că, în măsura în care infracțiunea comisă este cea dorită, autorul va răspunde pentru o faptă intenționată.

O a doua situație este cea în care autorul nu a dorit să comită o infracțiune și nu și-a provocat starea de iresponsabilitate în acest scop, dar la momentul provocării stării de iresponsabilitate a prevăzut și acceptat faptul că sub imperiul ei ar putea comite o infracțiune. Și în această ipoteză se admite în mod unanim în doctrină și jurisprudență că răspunderea autorului va fi antrenată pentru o infracțiune intenționată. În ipoteza în care subiectul își provoacă din culpă starea de iresponsabilitate, în sarcina sa trebuie reținută o faptă din culpă, și nu una intenționată¹³.

În dreptul penal român situația de *actio libera in causa* a fost consacrată legislativ doar în materia beției [art. 75 lit. e) C. pen. 1968, în prezent abrogat], respectiv art. 77 lit. f) NCP – Legea nr. 286/2009¹⁴.

Deși NCP a încercat să corecteze lacunele Codului penal 1968, cu toate acestea situațiile de *actio libera in causa* și *actio illicita in causa* nu sunt reglementate decât cu titlu de excepție și în mod necorespunzător, doar în cazul provocării intenționate a stării de intoxicație în scopul comiterii unei infracțiuni, respectiv intoxicația voluntară completă sau incompletă, preordinată. Astfel, art. 77 NCP indică, între circumstanțele agravante, la lit. f), „săvârșirea infracțiunii în stare de intoxicație voluntară cu alcool sau cu alte substanțe psihoactive, când a fost provocată în vederea comiterii de infracțiuni”. Analizând textul legal citat, observăm că situația de *actio de libera in causa* este cuprinsă în sfera sa de

¹² J. Herrmann, *op. cit.*, p. 765.

¹³ F. Streteanu, *op. cit.*, p. 467 și 468.

¹⁴ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009, în vigoare de la 1 februarie 2014.

reglementare, și anume în situația în care starea psihofizică a persoanei care a comis infracțiunea a fost alterată *total* ca efect al consumării deliberate de substanțe cu efect ebriant sau psihoactiv. Ca efect al ingestiei substanțelor indicate, funcțiile psihice intelective și volitive ale agentului sunt abolite total, fapt care, în mod normal ar trebui să atragă incidența cauzei de neimputabilitate a intoxicației sau iresponsabilității, după caz. Însă cauza de neimputabilitate a intoxicației nu poate produce efectele sale specifice decât în situația în care ingestia substanțelor s-a realizat accidental, fortuit. Dar, legiuitorul NCP român în mod corect a sancționat consumul deliberat, voluntar al acestor substanțe, deși, în momentul comiterii infracțiunii nu se poate reține în sarcina agentului satisfacerea condiției vinovăției, funcțiile sale psihice fiind anihilate. Fapta comisă într-o asemenea situație constituie totuși infracțiune și se va angaja răspunderea penală a agentului. Mai mult, această răspundere penală *poate* fi agravată, urmând a se da eficiență prevederilor art. 78 NCP. Nu suntem de acord cu caracterul facultativ al agravării răspunderii penale într-o asemenea situație, pericolozitatea socială a agentului fiind evidentă. Credem, de asemenea, că, în situația specială a ingestiei voluntare de alcool sau substanțe psihoactive în scopul comiterii unei infracțiuni, răspunderea penală a agentului ar trebui să fie agravată în mod obligatoriu.

Însă, de vreme ce nu se prevede expres o incriminare a ingestiei de alcool sau alte substanțe în scopul comiterii faptei în situația în care sunt abolite total funcțiile psihice ca în cazul altor legislații amintite mai sus, observăm că trebuie să apelăm la o construcție schematică artificială pentru a satisface exigențele tiparului infracțional. Astfel, pentru a fi îndeplinită condiția vinovăției pentru existența infracțiunii, suntem nevoiți să împrumutăm elementul subiectiv dintr-un fapt anterior comiterii infracțiunii propriu-zise și anume din consumul deliberat și realizat în scopul comiterii infracțiunii. Pe de o parte această soluție menținută de legiuitorul NCP încalcă în opinia noastră principiul legalității incriminării, iar, pe de altă parte, în lipsa unei reglementări corespunzătoare a situației, consacră în mod implicit o răspundere penală obiectivă, axată exclusiv pe legătura de cauzalitate dintre faptă și agent, făcând abstracție totală de lipsa, constatată științific pe baza unor expertize judiciare, proceselor psihice intelective și volitive.

Această răspundere penală obiectivă ar putea fi evitată prin adoptarea modelului german care, așa cum am arătat, incriminează, în situația imposibilității angajării răspunderii penale din cauza lipsei vinovăției ca urmare a intoxicației totale, activitatea anterioară a agentului prin care acesta a ingerat voluntar

substanțele cu efect ebriant sau psihoactiv, modelul german incriminând o faptă *obstacol*.

Sigur că legiuitorul NCP ar fi trebuit să fie mai atent în reglementarea acestor situații, nu numai în ceea ce privește cazurile de *actio libera in causa*, ci și în ceea ce privește *actio illicita in causa*, punând capăt disputelor doctrinare în materie. Suntem de părere că o intervenție legislativă în acest sens, măcar în ceea ce privește situația specifică a intoxicației preordinate complete, ar fi utilă atât pentru teoreticieni cât, mai ales pentru practicieni. De asemenea, doar o reglementare cuprinzătoare corespunzătoare în această materie este de natură să satisfacă dezideratele legalității și previzibilității normei penale, care constituie fundamentul unei legislații sănătoase într-un stat de drept.